

Култура у трансформацији

Зборник
Етнографског института САНУ
23

ISBN 978-86-7587-042-5

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

Collection of Papers, Volume 23

Culture in Transformation

Editor in chief:

Dragana Radojičić

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Milica Bakić-Hayden, Marina Martinova,
Natalija Puškareva, Elena Uzeneva, Elefterios Alexakis, Peter Slavkovsky,
Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović,
Mladena Prelić, Ljiljana Gavrilović

Secretary:

Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Dimitrije Stefanović and
associate member of the SASA Vojislav Stanovčić, at VII meeting of the
Department of Social Sciences SASA, on September 11, 2007.

BELGRADE 2007

ISBN 978-86-7587-042-5

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

Зборник 23

Култура у трансформацији

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Милица Бакић-Хајден, Марина Мартинова,
Наталија Пушкарева, Елена Узенева, Елефтериос Алексакис, Петер Славковски,
Софија Милорадовић, Бојан Жикић, Јелена Чворовић, Младена Прелић,
Љиљана Гавриловић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на VII седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 11. септембра 2007. године на основу реферата академика Димитрија
Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2007

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.yu
www.etno-institut.co.yu

Рецензенти:
академик Димитрије Стефановић
дописни члан САНУ Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод:
Јелена Чворовић

Коректори:
Марија Ђокић
Биљана Миленковић-Вуковић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства науке Републике Србије

Радови у овом Зборнику резултат су рада на пројектима:

Савремена сеоска и градска култура – путеви трансформације (бр. 1868), *Традиционална култура Срба – системи представа, обреда и социјалних институција* (бр. 2157), *Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка проучавања културних процеса* (бр. 147020), *Антрополошко испитивање комуникације у савременој Србији* (бр. 147021) и *Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори* (бр. 147023), које у целини финансира МН РС.

Садржај Summary

Мирослава Малешевић, <i>Културни обрасци у обликовању женског идентитета. Проблем одрастања основношколци у Београду</i>	7
Miroslava Malešević, <i>Shaping female identity: cultural patterns and the problems of coming of age among girls in elementary school</i>	20
Александра Павићевић, <i>Живот савремене сеоске омладине – на примеру села Дубона код Младеновца</i>	21
Aleksandra Pavićević, <i>Contemporary Rural Youth: Life in the Village Dubona Near Mladenovac</i>	34
Сања Златановић, <i>Свадба и конструисање идентитета</i>	35
Sanja Zlatanović, <i>Wedding and Identity Construction</i>	46
Јадранка Ђорђевић, <i>Ко кога наслеђује? – врањски крај у другој половини двадесетог века</i>	47
Jadranka Đorđević, <i>Who Inherits Whom in the 2nd Half of the 20th Century in the Vranje Area?</i>	61
Љиљана Гавриловић, <i>Живот у новој средини: балканска избегличка прича</i>	63
Ljiljana Gavrilović, <i>Life in new environment: the Balkans refugee' story</i>	92
Мирослава Лукић-Крстановић, <i>Методе и извори истраживања етничности: Срби у Батањи</i>	93
Miroslava Lukić-Krstanović, <i>Methodology and Sources put Forward to Explore Ethnicity: the Serbs in Battony</i>	101
Младена Прелић, <i>Етнички идентитет Срба у Мађарској: резултати истраживања</i>	103
Mladena Prelić, <i>Ethnic Identity of the Serbs in Hungary: Research Results</i>	117
Мирјана Павловић, <i>Асимилација и мањинске организације Срба у Темишвару у историјском дискурсу</i>	119
Mirjana Pavlović, <i>Assimilation and Serbian minority organization in Timisoara: a historical discourse</i>	134
Мирјана Павловић, <i>Међунационални односи: Срби у Батањи</i>	135
Mirjana Pavlović, <i>International Relations: Serbs in Battonya</i>	150
Јелена Љворовић, <i>Caste behaviors among Gypsies in Serbia</i>	151
Јелена Љворовић, <i>Кастинско понашање Рома у Србији</i>	168

Мирослава Лукић-Крстановић, <i>Спектакли XX века: политичке арене и културне сцене у Србији</i>	169
Miroslava Lukić-Krstanović, <i>20th century spectacles: political arenas and cultural scenes in Serbia</i>	188
Ивица Тодоровић, <i>Резултати истраживања обреда литија - допунски осврт</i>	189
Ivica Todorović, <i>Religious Processions: Additional Results</i>	213
Милина Ивановић-Баришић, <i>Промене у годишњим обичајима у подавалским селима</i>	215
Milina Ivanović-Barišić, <i>Changes in Annual Customs in the Villages Underneath the Avala Mountain</i>	235

Александра Павићевић

ЖИВОТ САВРЕМЕНЕ СЕОСКЕ ОМЛАДИНЕ

-на примеру села Дубона код Младеновца-*

У раду је изложен део резултата проучавања села Дубоне код Младеновца. Живот савремене сеоске омладине представља оперативан пример промена које су се током друге половине двадесетог века, а посебно током његове последње деценије, дешавале на глобалном друштвеном нивоу. Трансформација традиционалног друштвеног концепта, те промена положаја детета у породици и друштву која се наводи као једна од значајнијих карактеристика епохе, видљива је и у овој локалној и још увек релативно изолованој средини. Живот, ставови и схватања адолесцената, али и искази старијих сељана о времену њихових младалачких дана, приказани су кроз неколико кључних питања: однос између родитеља и деце, социјализација и школовање младих, визије и размишљања о будућности, идеални и реални обрасци емотивног остварења, проблем полно-старосне асиметрије „брачног тржишта“, слобода кретања, говора и избора, могућност и начини упознавања, забава, слободно време и вредносни системи у вези са полним моралом.

Проучавање живота савремене сеоске омладине представља део ширег истраживања које сам, у оквиру пројекта, *Савремена сеоска и градска култура – путеви трансформације*, спровела у периоду од 2001-2003. године. Географски, истраживање је било лоцирано у област северне Шумадије, а тематски је било

Кључне речи:

савремено село, положај деце, омладина, могућности, модели, вредности

* Текст је резултат рада на пројектима *Савремена сеоска и градска култура – путеви трансформације* (бр. 1868) и *Србија између традиционализма и модернизације – етнолошко и антрополошко проучавање културних процеса* (бр.147020), који су у целисти финансирани од стране Министарства науке Републике Србије.

усмерено на феномене из области брака, породице и полног морала. Пројектом су обухваћена три села из културне зоне Младеновца: Шепшин, Влашка и Дубона, с тим што је у последњем селу спроведено најтемељније истраживање.¹

Шири контекст истраживања представља мој покушај да на једном месту објединим и анализирам идеје и идеологије који су током друге половине двадесетог века биле примарне у процесу модернизације друштва у Србији, а које су се тичале брака, породице и полног морала.² Овај део истраживања посвећен је стога критичкој анализи начина на који су друштвена теорија, политика и законодавство током социјализма третирали поменута питања, док се други део односи на етнолошко проучавање наведене области. Законитости констатоване на овом микро нивоу, испоставиле су се као врло применљиве и на макро нивоу друштвене стварности у Србији на крају 20. века.

С обзиром на то да је село, које је до деведесетих година двадесетог века представљало скоро искључиво подручје интересовања етнолога – током последње деценије века скоро у потпуности маргинализовано³ – и у друштвеном и у научном смислу – моје интересовање било је усмерено на неколико кључних питања: шта се дешавало у овим релативно изолованим срединама током периода бурних друштвено-економско-политичких превирања, како су се промене манифестовале у том специфичном и економском и културном контексту и на који начин је оно што се сматра традиционалним наслеђем средине инкорпорирано у савремене институције сеоског друштва. У потрази за одговорима, настојала сам да обухватим целину сеоске свакодневице, фокусирајући пажњу како на малобројне преостале институције друштвеног (јавног) живота тако и на „животне приче“ појединаца, припадника различитих старосних групација. Но, због ограниченог простора, овде ће, као што је већ напоменуто, бити изложен само део резултата истраживања и то онај који се односи на запажања у вези са животом сеоске омладине. Под „омладином“ овде подразумевам првенствено популацију младих од тринаесте до деветнаесте године старости, али ћу се осврнути и на генералне карактеристике односа родитеља и деце и положаја деце у друштву, без обзира на њихов узраст. Осим тога, биће изнете и неке карактеристике младалачког доба које су у разговорима наводили припадници

¹ Истраживањем у наведеним селима било је обухваћено – у селу Дубона тридесет домаћинстава, а у селима Влашка и Шепшин по пет. Разговор у породицама и са појединцима је обављан методом интервјуа, а спроведена је и анкета међу ученицима седмог и осмог разреда основне школе у Дубони. Поред тога, коришћени су архиви Суда и Центра за социјални рад у Младеновцу.

² О томе види у: А. Павићевић, *На удару идеологија, Брак, породица и полни морал у Србији у другој половини 20. века*, Посебна издања ЕИ САНУ 57, Београд 2006.

³ О процесу и друштвене и научне маргинализације села види више у: А. Павићевић, *Идентитет етнологије и (не)оствареност антропологије*, Етнологија и антропологија – стање и перспективе, Зборник ЕИ САНУ 21, Београд 2005, 163-172.

старијих генерација, а које представљају извештај индикатор правца и садржаја друштвених промена.

Услови и параметри промена. Рађање малог броја деце (ретко више од двоје), што је током друге половине двадесетог века било карактеристично за већину дубонских породица, као и најпре постепена а затим скоро потпуна промена система вредности која се најкраће може дефинисати као усвајање градског модела живота, омогућили су вероватно најрадикалније одступање савременог сеоског живота од онога који је ову средину карактерисао у ранијим епохама. Центрирање породице на бригу о здрављу, благостању и заштити детета, улагање и надање у његово школовање и социјалну мобилност, његова слобода кретања, говора и опхођења према старијим члановима породице, представљају епилог вишедеценијског процеса трансформације патријархалних друштвених начела.

Традиционални модел, по коме се деца од малих ногу укључују у радне процесе у домаћинству, одавно представља реткост. Ово се углавном среће у трогенерацијским породицама у којима нема запослених ван пољопривреде, али су и тада обавезе најмлађих подређене њиховим школским дужностима, па чак и потреби за одмором, забавом и рекреацијом. Током лета и школског распуста цела породица је у пољу или воћњаку. Ово се не односи на девојке у адолесцентском узрасту, које остају у кући да за остале спреме ручак. Генерално, може се рећи да је приметна тежња да се девојке, односно ћерке и унукe поштеде тешких физичких послова, са образложењем да их они свакако чекају у њиховој будућој породици. Током године, у домаћинствима у којима има запослених ван пољопривреде, послове на имању обављају најстарији чланови породице, уз повремену, углавном сезонску помоћ мушкараца (синова) средње генерације. Младићи и дечаци најмлађе генерације бивају упослени око стоке, а не ретко и око мањих послова на имању којима се придружују следећи своје старије мушке сроднике. Што се тиче васпитавања радног карактера младих, представници средње генерације и сами признају да бодре децу да наставе школовање како би лакше живели, односно како би мање радили, мада су свесни да тиме *секу грану на којој седе* јер, када они остаре, неће имати ко да ради на имању.

Повлашћен положај женске деце у радним процесима не огледа се, међутим, и у њиховим реалним наследним правима. Подразумева се и скоро је апсолутно правило да се сестра одриче свог дела имања у корист брата, тако да отац предаје управљање имањем сину који је дорастао за женидбу. То значи да он организује посао, набавља потребне ствари за домаћинство и пољопривреду и располаже новцем. Нису ретки, међутим, примери који говоре о незаинтересованости млађих генерација за прихватање ове количине одговорности и обавеза.

На основу посматрања и разговора са сељанима различитих узрастних групација може се закључити да се **односи између родитеља и деце** генерално одвијају без већих проблема, екцеса и трзавица. Родитељи из редова средње генерације показују веома висок степен уважавања слободе

мишљења, говора и делања своје деце, мада су, како кажу, слободе које су они уживали у односу на њихове родитеље, а посебно у односу на оца, биле далеко скученије. Они верују да знају где и у каквом друштву се налазе њихова деца и шта од њих могу очекивати. Разговор са децом је, међутим, показао да ипак постоје тајне недоступне родитељима, углавном у вези са симпатијама, заљубљивањем и младалачким сновима, као и то да млади, а посебно девојке релативно често имају „лажни алиби“ за каснији повратак кући. Родитељи, опет, сматрају да је *за ћерку мајка стуб, а за сина отац*, што се, међутим, може тумачити више као мото и пословица него као показатељ реалне „обуке“ полним улогама јер, судећи по разговору са омладином, ретко ко је са мајком или оцем причао о питањима и проблемима везаним за младалачку интиму. Ипак, осим што изражавају уобичајен бунт према старијима, млади се не жале суштински на своје родитеље и по свему судећи они подлежу веома малом броју ограничења. Деца се генерално фаворизују и то по питању њихових талената, успеха у школи и посебних интересовања, а дечаци и по питању њихових уже схваћених полних улога. Наиме, не ретко се малој деци постављају питања о симпатијама, а дечаци се похвалама подстичу да имају већи број девојака (девојчица). Тада они постају *татине мушкарчине* и *бабини и дедини јунаци*. Женској деци се често индиректно сугерише да жена не треба да трпи евентуалне проблеме у браку, што је у складу са све већом спремношћу родитеља да прихвате ћерку која би се развела.

Највећа брига родитеља старије деце, односно оне у предбрачном узрасту, јесте да се ћерки не деси нека „брука“ и да син не направи неку „багателу“. Ово су изрази који се односе на евентуално ванбрачно родитељство које би, како они мисле, озбиљно могло да утиче на судбину њихове деце. Ипак, већина родитеља је изјавила да не би оставила ћерку која је пре брака остала у другом стању, иако су истовремено сви уверени да се то никако неће десити.

Родитељи углавном познају младића или девојку са којом се забавља њихово дете, а размишљање једног оца на ову тему на занимљив начин илуструје поменуте релације: *Долазио је раније по њу њен садашњи муж. Ја сам је саветовао да води рачуна и да има разних мангупа... да је не одведу... шта да радим да га убијем или да ме убије?Кад је дошао код мене, ја сам рекао – немој да ви правите неке глупости! Јер кад се састану ватра и слама, она мора да гори, ал' ви немојте да правите глупости!*

Социјализација и школовање. Треба пре свега рећи да је већина припадника адолесцентске популације, након периода примарне социјализације у породици, прошла кроз установу за бригу о предшколској деци која постоји у селу. Ова институција је намењена првенствено деци предшколског узраста, али у њој често бораве и млађа деца. У Дубони нема адолесцената који нису завршили основну школу (или су се у време истраживања налазили у њеним завршним разредима), а знатан је број оних који су након стицања основног образовања, наставили са школовањем у некој средњој школи, углавном у Младеновцу. У генерацији њихових

родитеља већи је број оних који после завршене основне школе нису стицали даље школско образовање, од броја оних који јесу. Нису ретки случајеви жена, тада девојака, које су започињале средњошколско образовање, али су га, упознавши у новој средини свог будућег мужа, због удаје као и смањеног интересовања, прекидале. У селу је веома распрострањена пракса да се на даље школовање чешће шаљу женска него мушка деца, што се образлаже двоструким разлозима. Једно образложење лежи у тежњи да се мушка деца задрже на имању, а друго у уверењу да школско образовање представља својеврсни „мираз“ који девојкама, будућим супругама, отвара већи број могућности и при избору брачног партнера и у случају евентуалног нефункционисања брачне заједнице. Свакако, завршени основци се поглавито шаљу у специјализоване, најчешће занатске средње школе као што су текстилна, трговачка, медицинска, а дечаци у неким случајевима похађају и средње пољопривредне школе. Од двадесет анкетираних ученика осмог разреда основне школе у Дубони, само један дечак не жели да настави даље школовање. На питање коју школу би волели да похађају, само троје је одговорило именујући усмерење које их занима, док су остали одговорили са „не знам“ или једноставно нису ни одговорили. Од поменута три ученика један дечак је изразио жељу да упише информатику, један пољопривреду, а једна девојчица је себе видела у средњој медицинској школи. Знатно већи број је дао конкретан одговор на питање о визији своје будуће професије, па је жеља тројице дечака била да буду фудбалери, једног да буде механичар, двоје деце је пожелело да оде у иностранство, троје да се једноставно „запосле“, а једна девојчица је написала да би волела да буде фризерка.

На родитељске састанке иду углавном мајке, мада је опште правило да је интересовање за садржај и успех дечијег образовања у обрнутој сразмери са њиховим узрастом. Наиме, већина родитеља је изјавила да је само у почетној фази школовања одлазила на родитељске састанке и уопште била информисана о градиву које деца прелазе, док су их у каснијим фазама препустили њиховој личној сналажљивости, интересовању и способностима.

Међу онима који тренутно похађају средњу школу и онима који су је завршили, влада висок степен дезорјентисаности када су у питању **визије и размишљања о сопственој будућности** и професионалној и емотивној. Ни један припадник ове старосне групације није изразио жељу за стицањем факултетског образовања, а највећи број њих нема одговор на питање о томе чиме ће се бавити када заврше средњу школу. Чини се да се међу завршеним средњошколцима, младићи налазе у нешто бољем положају од девојака, јер су у прилици да „празан ход“ између утврђености школског живота и неизвесне будућности попуне одслужењем војног рока. Девојке о својој судбини размишљају као о причи са одавно одређеним садржајем у чијем редоследу се, после завршеног школовања налази удаја. С друге стране, иако су „љубавне“ теме преовлађујуће у разговорима између другарица, ретко која размишља о браку као о евентуалном крајњем исходу заљубљивања. Маштање о симпатији, па чак и касније забављање са „одмаштаном“ особом, остаје тако у сфери снова о идеалној љубавној причи која се, међутим, углавном завршава

расплетима реалног живота. Занимљиво је овде поменути да од осамнаест осмака који су изјавили да имају симпатију, свега би њих петоро желело да се са том симпатијом нађе у брачној заједници. Но, чак и оне девојке које успевају да себи признају да су њихови младалачки дани на измаку, свој будући идентитет по правилу чешће везују за материнство, него за супружански однос. Оне верују да „идеални муж“ не постоји, те да ће у животу, како саме кажу, због деце бити принуђене да поднесу знатна одступања од наведеног идеалног модела. У односу на њихове баке чији је брачни партнер изабран на основу сасвим рационалних параметара какви су били његово порекло, фамилија, величина имања и број наследника у кући, савремене дубонске девојке тврде да им ове ствари нису ни мало битне. На основу сабраних одговора мојих младих саговорница могло би се закључити да **идеалан младић** треба да буде племенит, добар и храбар, да не мисли само о новцу, да не пије, да је у стању да разуме своју девојку, да је „не вара“, да не допушта да му родитељи одлучују о животу. Његов изглед није од претеране важности, а већина девојака би била спремна да свом момку или мужу опрости евентуалну прелубу, уколико би биле сигурне да је то није било „нешто озбиљно“. „Реалан младић“ је, у очима дубонских адолесценткиња, момак који девојку жели да „искористи“, коме је превише стало да тога шта ће у селу неко о њему да каже, који размишља само о новцу, колима и мобилном телефону и коме је најбитније како девојка изгледа. Он је „кукавица“ којој други људи, поглавито родитељи, „одређују живот“, вечито у страху да приђе девојци која му се допада. Уколико би у овој ситуацији девојка преузела иницијативу, сви би рекли (тако бар девојке сматрају): *Ову нико неће, па се сама нуди*. Размишљање и одговори младића показују, међутим, висок степен стереотипизације наведених модела. Занимљиво је најпре поменути да мушка друштва дубонских средњошколаца далеко мање разговарају о девојкама него што њихове вршњакиње причају о младићима. Младићи сматрају да је девојкама стало само до тога да момак има доста новца, мобилни телефон и кола, мада истовремено признају да када се девојка заљуби *она батаљује да гледа у напред*. Момци тврде да им изглед девојке није на првом месту, а као битну особину „**идеалне девојке**“ наводе њену доброту, смиреност и одсуство љубоморе. Овакве изјаве би, међутим, требало упоредити и са најчешће навођеним савременим идеалом лепоте, који дубонски адолесценти налазе у америчкој глумици Памели Андерсон. Што се тиче односа према евентуалној **женској иницијативи** у процесу удварања, момци је углавном поздрављају, а неки су се чак сложили да би им у оваквим ситуацијама *„пао камен са срца“*.

Овакво размишљање постаје посебно занимљиво када се узме у обзир опсервација сеоског парова који, као један од разлога постојања великог броја нежењених момака у селу, наводи управо страх савремених младића од неуспеха при удварању. И заиста, у читавој области већ неколико деценија постоји феномен „продужене адолесценције“, који се углавном односи на мушку популацију између 25-40 година старости у оквиру које се налази знатан број **нежењених младића** и људи. У време истраживања у Дубони је

било око тридесетак оваквих случајева, а приближан број се наводи и за Влашку, Шепшин и Малу Иванчу. Број неударних девојака је занемарљив, што ипак сугерише да је овај проблем првенствено проистекао из бројчане диспропорције мушког и женског становништва одређених узрасних групација. Ова диспропорција, међутим не почива на ређем рађању женске деце у односу на мушку, него на интензивнијим брачним и професионалним миграцијама женског становништва у последњих двадесетак година двадесетог века, које се првенствено могу везати за већ поменути праксу чешћег школовања женске деце. Могуће је да су у овом контексту, и поменути психолошки проблеми, односно пасивност дубонских младића, у одређеном тренутку на „брачном тржишту“ одиграли значајну улогу. Поред тога, неки младићи из поменуте групације носе репутацију бекрија и бећара који просто *воле да врљају*, па тако својевољно не следе утврђени ток животних догађаја. Не ретко се код жена из породице ових нежења (код њихових мајки и баба) може наћи уверење да је њихово „нерегуларно“ понашање плод нечијих магијских радњи. Уколико успеју да се „размађијају“, ови престарели момци се по правилу ожене или удовицом или распуштеницом која у нови брак често доведе и дете из претходног.

Проблем недостатка девојака за удају по селима у Србији појавио се не само истовремено са повећањем броја школованих жена него и са ишчезавањем традиционалне институције **наводације**, тј. посредника при упознавању младића и девојке. Док су се брачни парови генерација рођених пре и непосредно после Другог светског рата, све до краја педесетих година двадесетог века, скоро без изузетка упознавали преко посредника, овај начин склапања брака био је прилично редак међу родитељима данашње генерације адолесцената, а данас је скоро у потпуности ишчезао. Нестанак институције наводације људи објашњавају променом система вредности, а посебно лабилношћу савремених брачних веза због које се евентуални посредници устручавају да било коме било кога препоруче. У односу, дакле, на своје бабе и деде, који се углавном пре брака нису ни познавали, као и на родитеље који су по сопственим критеријумима бирали брачног друга, али су са њим углавном провели релативно кратко време пре упловљавања у „брачну луку“, млади брачни парови и они који се налазе у предбрачном узрасту, дају себи далеко више времена и простора за бирање, упознавање и одлуку о овој важној животној прекретници. Јавни простор интензивне друштвене интеракције и **упознавања младих** премештен је са вашара, свадби и других опште друштвених светковина, преко корзоа, на кафиће, дискотеке и ноћне клубове у које се одлази углавном петком и суботом. Остале вечери током седмице проводе се у забавном парку који током летњих месеци бива постављен у црквеној порти или у кућним дружењима током зиме. Забавни живот дубонске омладине почиње далеко касније него што је било обавезно време повратка кући представника старијих генерација. Ову разлику једна старија информанткиња описује на следећи начин: *Није смело сунце да ти зађе на вашару, него мора да зађе код куће. Сада чекају да сунце зађе па да иду напоље*. Ограничења ове врсте постоје и када је у питању савремена

ситуација у селу, с тим што она више нису тако апсолутна него варирају од породице до породице. Генерално, уколико деца остају у селу, било да иду у црквену порту или код некога кући, време за забаву и дружење им није ограничено. Уколико се, пак, иде у Младеновац или у неко друго место, на пример у Мало Орашје где постоји дискотека, граница дозвољеног се у просеку налази око једног часа после поноћи. Приметна је тежња да се посебно женска деца опреме мобилним телефонима и возачким дозволама, како би им био омогућен што безбеднији повратак кући у те касне вечерње сате. Трошкови изласка покривају се или средствима **целарца**, који као редовну месечну суму има мањи број младића и девојака, или се, што је чешћи случај, новац тражи и добија по потреби.

Гласна, углавном турбо-фолк музика, рингишпил, флипери и стони фудбал претежни су садржај забавног парка који, смештен у порти дубонске цркве, представља главно летње место изласка Дубоњана различитог узраста. Већ у раним послеподневним сатима овде почињу да се окупљају најмлађи житељи села, дечаци и девојчице од шест до десет, једанаест година старости. Они у порту бивају привучени углавном рингишпилом на коме проводе време све до касних вечерњих часова. Време престанка игре и забаве и повратка кући за децу овог узраста није строго одређено. Оно се углавном поклапа са временом када њихови родитељи, који се и сами дубонском **ноћном животу** прикључују око 8-9 сати увече, крећу на починак, а то је у просеку нешто пре поноћи. Занимљиво је било приметити да, девојчице поменутог узраста преузимају иконографију певачких звезда савремене србијанске турбо-фолк сцене. Наиме, оне су у великом броју обучене у оскудне мајчице посуте неким сјајним прахом или шљокицама, врло кратке или дубоко исечене сукње, а ретко која нема изманикиране нокте и неку модерну фризуру. Дечаци су одевени мање упадљиво, али знатан број њих има минђушу у левом уху. Овај детаљ, по казивању родитеља нема никакво друго, осим модно значење.

Најживљи моменти у забавном парку дешавају се петком и суботом увече, када се ту окупља велики број тинејџера. С обзиром на то да њихови родитељи углавном више не учествују у овој врсти забаве, младићи и девојке се, по речима „очевидца“, понашају доста слободно, па чак и раскалашно. Не ретко се парови сакривају по мрачним угловима порте одакле, до касно у ноћ, допиру *цика*, *вриска* и *смејање*. Мање-више уобичајен приказ представљају и младићи и девојке који јавно изражавају своје међусобне симпатије држањем за руке и пољупцима несакривеним од остатка света. Ипак, конзервативније девојке овакво понашање сматрају срамотом и кажу да везе које су тако јавно експонирани по правилу не трају дуго.

Иако, као што је већ поменуто, однос између родитеља и деце одликује прилично висок степен слободе и неформалности у опхођењу, који поред слободе кретања и различитих избора подразумева и мање-више нецензуриран разговор о доскорашњим табу темама, знања и информације из области полног и сексуалног sazревања остају ван домета овог односа. **Време забављања** савремених дубонских момака и девојака траје од неколико

месеци до неколико година. Без обзира што, како млади тврде, родитељи сматрају да однос забављања са неким аутоматски подразумева и брак са истом особом, не ретко се везе раскидају и „идеални партнер“ се тражи на другом месту. Старији адолесценти са којима сам разговарала о овој теми (седамнаестогодишњаци, осамнаестогодишњаци и деветнаестогодишњаци) сматрају да је ово нормална ситуација, али ипак, са одређеним негативним призвуком говоре о девојкама које су током овог „трагања“ промениле и десетину партнера. За разлику од потпуне осуде и саблажњавања над оваквим „грешницама“ од стране припадника старијих генерација, међу младима се за њих понекад налази оправдање у моделу „несрећне љубави“, који је иначе веома присутан у девојачким размишљањима. Овај модел је заснован на констатацији да се људи увек заљубљују у погрешне особе, које нису у стању да им љубав узврате истом мером, или да је чест мотив за склапање веза заборав претходних „несрећних“ љубави.

Што се тиче односа забављања и **пожељне дистанце између младића и девојке**, у Дубони постоје различити модели и схватања. Овде се најпре примећују разлике између хомогених генерацијских модела, с тим што модел генерације адолесцената у односу на друге карактерише унутрашња хетерогеност која подразумева широк спектар различитих одговора и тумачења овог питања. Ако су и имали било какав контакт са својим будућим брачним партнером, он је међу припадницима најстаријих генерација оствариван углавном током неке јавне светковине, где би се млади „бегенисали“, након чега би уследило распитивање о репутацији бегенисаног/не и њиховим фамилијама. Детаљи традиционалног модела избора брачног партнера добро су познати и обрађени у научној литератури, тако да нема потребе да се на њима дуже задржавамо. Ипак, занимљиво је поменути један обичај који препричавају Дубонке рођене двадесетих и тридесетих година двадесетог века. Наиме, уколико би се младић „загледао“ у одређену девојку, он ју је позивао да игра поред њега у колу. Без позива девојка није ни смела да заигра, док је пристанак отварао врата следећим позивима и зближавању. Ако би у присутном друштву постојао још неки младић са афинитетима према истој девојци, било је правило да она није смела да два узастопна кола одигра са два различита младића. Уколико би ово учинила, значило би да је „погазила“ прву игру, чиме би младић који ју је у њу позвао био осрамоћен и након чега би се вероватно завадио са својим конкурентом. Осим тога, било је младића и девојака који су тражили „да им певају“, односно да игру осим свирке прати и песма музиканата. Скромније и по општем убеђењу боље и поштеније девојке нису дозвољавале певање, већ су пристајале само на пратњу оркестра. Међу првом генерацијом потомака ових казивачица овај обичај се не памти, мада су и у време њихове адолесценције важила слична, веома строга правила полног морала. Ипак, већ ову другу генерацију карактерисао је већи степен толеранције прекршаја ових правила, посебно у вези са **предбрачним сексуалним искуствима**, као и њихова већа учесталост. Док је током прве половине двадесетог века предбрачно искуство значило неизвесну и обично тешку будућу судбину,

посебно за девојке, мада ни младићи нису били изузети, ново доба доноси извесно олакшање за ове „преступнике“. Наиме, иако са скученим избором, девојке са предбрачним искуством се чешће удају, а њихова „срамота“ је све мање, односно све је краће предмет препричавања и саблазни унутар сеоске заједнице. Већу „бруку“ у овом периоду представљало је рађање **ванбрачног детета**, мада припаднице средње генерације помињу да се у њихово време већ усталио обичај намерног побацивања у оваквим ситуацијама. О.А. која је, удавши се 1945. године дошла у Дубону сећа се случаја да је девојка родила и да се после није удала. Прича се и о једном случају који се десио седамдесетих година, када неудату, младу мајку није хтео да прихвати њен сопствени отац, па је она дете дала у неки дом, а њој самој се изгубио траг. У бољим ситуацијама ванбрачна деца су остајала код мајчиних родитеља, док су мајке, углавном са удовцима или разведеним мушкарцима, заснивале брачну заједницу. У потпуној супротности са овим је догађај из скоре дубонске прошлости када су мајка и отац девојке која је ванбрачно родила прихватили и њу и дете, а унучету направили велику прославу крштења са неколико стотина званица. Ипак, већина људи најстарије и средње генерације и данас сматра да је боље да се ванбрачно дете не роди. „**Абортус** је“ кажу они „противзаконит, а рођење је законито, али је срамота“. Занимљиво је да примедба о незаконитости абортуса не одликује њихово незнање о променама у области породичног и брачног права, него етички став о утробном чедоморству као прекршају религијског и моралног закона. Ставови наравно варирају у односу на то да ли их износи оне који имају мушку или женску децу. Наиме, родитељи женске деце су по правилу далеко толерантнији према ванбрачном рађању и далеко мање прихватају опцију абортуса као решење, јер сматрају да се тиме озбиљно нарушава здравље жене. Промена односа према ванбрачној деци вероватно је у складу са темељном променом става и понашања у сфери предбрачних односа на коју наилазимо код представника млађих дубонских генерација (рођених од половине шездесетих до краја осамдесетих година двадесетог века). Међу старијима из ове узрасне групације се ређе налазе оне чији је предбрачни живот одступао од традиционалних правила полног морала, али знатно чешће оне чији је став да млади треба да имају предбрачна сексуална искуства. Вероватно због тога што су саме претрпеле извесни притисак породичне контроле у периоду адолесценције, жене из ове групе често тврде да своју децу неће ограничавати по овом питању. Интересантно је да женске особе генерално чешће афирмативно говоре о могућности предбрачних авантура него што то чине мушкарци. Свакако, одговори представника ове генерације крећу се од потпуно негативних, преко попустљивих у стилу : „може, али да се не претерује“, до крајње либералних. Што се тиче понашања савремених адолесцената, када о њему говоре старији Дубоњани могло би се закључити да се о предбрачној чистоти уопште више не води рачуна. То донекле одговара истини јер предбрачна невиност не представља више битан услов за заснивање нормалне брачне заједнице, међутим, разговор са припадницима адолесцентске генерације показује ипак још увек релативно значајан степен присуства традиционалног модела. Тако је од двадесет анкетираних ученика

осмог разреда свега њих пет (три дечака и две девојчице) дало потврдан одговор на питање да ли млади треба да имају предбрачне односе. Нешто старији тинејџери су и нешто слободнији, с тим што се младићи по правилу стиде да о томе причају и чешће „чедни“ дочекују свој двадесети рођендан, него што је то случај са њиховим вршњакињама. Оне, иако не тако „развратне“ како их виде старији, ипак чешће и раније ступају у предбрачне сексуалне односе и генерално придају мању важност питању невиности као нечије карактеристике, него што је то случај са младићима који не ретко износе став да би волели да њихова невеста у мираз донесе предбрачну чистоту. Ипак, треба нагласити да се и знатан број девојака негативно односи према понуђеним слободама, те сматрају да треба невине да уђу у брак. Став ових девојака доста је добро резимирала једна од њих, рођена 1982. године: *Сви имамо слободу да радимо шта хоћемо, па онда од једног младића до другог, од једне девојке до друге, ретко се ко решава на брак. Слобода се користи на погрешан начин.* И младићи и девојке се слажу да исти, макар и неписани закони треба да важе и за мушкарце и за жене и да само онај младић који и сам није имао предбрачно искуство има право да тражи партнерку према својим врлинама.

Било како било, о предбрачним односима можда најбоље сведочи чињеница да девојке у великом броју трудне улазе у брак. Ово се дешава и у породицама које сматрају да строго воде рачуна о својој деци и у породицама у којима су деца ослобођена сваке контроле. Пример животних прича неколико породица које су почеле са „њен садашњи муж је прво долазио само до капије, а после смо је пуштали до Горње Дубоне“ или „ми је нисмо пуштали да се ноћу скита“, а завршиле предбрачном трудноћом девојака, сведоче о ерозији и ограничењима родитељског ауторитета и узмицању традиционалних и породичних модела пред утицајима „спољног света“ који младима пружа и сугерише читав спектар могућих понашања о којима њихови родитељи и старији сродници нису могли ни да сањају. Слободније понашање у области полног морала неки повезују са честом употребом алкохола, а у последње време и марихуане, у адолесцентским круговима. Осим тога, битно је поменути да резултати анкете спроведене међу ученицима осмог разреда дубонске школе указују на слабу информисаност ове узрасне групације о контрацептивним средствима. Наиме, место за одговор на питање о познавању средстава за контрацепцију сви анкетирани осмаци, осим једног, оставили су празно, а у једином добијеном одговору наведена је контрацепција „ултразвуком“.

Но, родитељска интервенција у неким ситуацијама се показује као делотворна. Наиме, уколико не бива прекинуто предбрачном трудноћом, на дуготрајно забављање тачку често стављају родитељи. Ова њихова интервенција није повезана само са моралним назорима него и са страхом од раскида ових дугачких веза које би, по њиховом мишљењу, значиле скоро сигуран губитак извесне позиције на „брачном тржишту“. И заиста, овде је реално важеће правило да уколико се један двадесетпетогодишњак после дуже и неуспешне везе поново нађе у момачкој а не, како се очекивало,

брачној ситуацији, његов избор бива сужен и такви се обично уписују у ред трајно нежењених, са slabим шансама за промену тог статуса. Тако један младић који је недавно „стао на луди камен“ прича да му је након његовог трогодишњег забављања отац рекао: *Прекидајте! Ил` тамо ил` амо. Ћерку сам дао да ћерку и добијем. Да живимо као сав нормалан свет.*

У супротности са релативном препуштеношћу и мање-више формализованом контролом савремене омладине налази се генерално повећана брига о њиховом комодитету, хигијени и средствима која им омогућују друштвени престиж међу вршњацима. Тако велики број младића и девојака има **сопствену собу** у кући, нешто више их дели са братом или сестром, а само у једном случају соба се дели са баком. У већини младалачких соба постоје музички уређаји, а у неким и телевизор за „личну употребу“ власника собе. Што се тиче гардеробе, иако нема случајева неке посебне екстраваганције, сеоска омладина се не разликује много од оне у граду. Велики број њих, као што је већ поменуто, има и мобилни телефон, а деца из нешто имућнијих породица омогућено је и стицање возачке дозволе. У издвојеним дечијим собама углавном се одвија дружење истополних вршњака или, мада нешто ређе, веће групе другова и другарица. Посете симпатија су, међутим, како тврде и родитељи и деца, лоциране у просторији за дневни боравак.

Слободно време адолесценти проводе углавном гледајући ТВ, затим слушајући музику, а мањи број њих чита и то већином романе – девојке љубавне, а младићи авантуристичке. Бављење спортом је такође присутно као чест садржај слободног времена, који практикују подједнако и момци и девојке. Девојке играју кошарку, док њихови вршњаци радије бирају фудбал.

Деликвентност сеоске омладине није посебно изражен проблем у овој области. Тамо где је има обично се изражава кроз асоцијално понашање и ситније испаде којима се углавном крши школска дисциплина. Како наводе сарадници Центра за социјални рад у Младеновцу, овакви проблеми нису нужно у вези са проблемима у породици, већ често представљају фазу развоја појединаца, чије се понашање формира под утицајем различитих фактора: средине, медија, уже групе вршњака и њених прокламованих система вредности. Број оваквих случајева показао је тенденцију раста током кризних деведесетих година, да би се данас поново кретао у границама локалних просека, мада нешто виших него пре поменутог периода. Осим асоцијалног и деструктивног понашања, по учесталости јављања издвајају се још возачки прекршаји адолесцената, типа брзе вожње, проласка кроз црвено светло или употребе недозвољене дозе алкохола. Кривичних дела као што су крађе, убиства и силовања међу сеоском омладином готово да и нема.

Као посебан куриозитет везан за живот дубонске омладине јавља се „пунолетство“, односно прослава осамнаестог рођендана, која представља новитет у обичајном животу села. По казивањима сељана, пунолетство је почело да се слави пре десетак година и најпре је овим обичајем обележаван осамнаести рођендан девојака. Ову повлашћеност женске деце Дубоњани

објашњавају потребом да се девојкама компензује велика прослава испраћаја у војску која се, наравно, прави мушкој деци. Осим тога, породице у којима нема мушке деце на овај начин се „одужују“, како сами кажу, другима (селу и друштву) код којих су одлазили на испраћаје. Ипак, у последње време се све чешће пунолетство прави и мушкој деци, уз образложење да се ћерки прави и „вођевина“ (када сватови дођу по младу да је воде на венчање). Остали рођендани се углавном не обележавају. Величина прославе пунолетства зависи опет од економских могућности породице, мада број гостију скоро никада није мањи од 100. У скромнијим варијантама прослава се одвија у кући и у дворишту, а у раскошнијим у кафани или се изнајмљује шатор. У ретким случајевима, овај догађај се заврши као журка за омладину, што се обично дешава уколико је породица у жалости. Поклони за осамнаести рођендан су разноврсни: од вршњака се углавном добијају различити козметички препарати, јефтинији делови гардеробе или бижутерија, док се од рођака добија новац или златан накит.

Иако нема ни структуру ни експлицитну функцију традиционалних ритуала прелаза, прослава пунолетства представља догађај којим се завршава период адолесценције и након кога би, по још увек очекиваном и прокламованом реду ствари, требало да следи склапање брака. Ова узрасна граница се заиста и поклапа са реалним, мада, виђено очима Дубоњана, не и са идеалним годинама у којима већина девојака и данас започиње брачни живот. Наиме, у складу са променом односа према деци и, генерално, са променом система вредновања сеоског живота, јесте и став родитеља данашњих адолесцената да је боље да се у брак уђе нешто касније него што су то они учинили. Понашање одређеног броја младића, као што смо већ рекли, приближава се овом новом идеалном моделу али, с обзиром на већ поменуте диспропорције на брачном тржишту, оно има неизванстан исход.

Одговоре на питања постављена на почетку овог излагања незахвално је давати само на основу једног сегмента истраживања који смо овде приказали. Живот савремене сеоске омладине, њени ставови и размишљања, обичаји и понашање, јесу индикација друштвених промена, али таква која се мора посматрати у ширем контексту промена. Потоње се може схватити као својеврсни узрочно-последични ланац дешавања којим је обележена новија друштвена историја Србије, односно србијанског села. Кључне „карике“ овог низа треба тражити у економским реформама које су у југословенском аграру спровођене након Другог светског рата и у секуларизацији друштва, која се појављује као најбитнија одлика овог периода. Основне последице поменутих процеса и идеолошких захвата биле су, са једне стране, промена у односу између приватне и јавне сфере живота, што се у сеоској средини манифестује кроз маргинализацију значаја институција друштвеног (јавног) живота, а са друге стране разградња сваке врсте ауторитета, а тиме и ауторитета оца и мужа. Овим је омогућено одвијање темељних промена у структури друштвених односа, у оквиру којих се мора посматрати и сегмент стварности који је био предмет овог рада.

Сеока омладина налази се тренутно у ситуацији избора између традиционалних и савремених модела, између наслеђем утврђених и жељених животних опција, између тескобног живота пољопривредника и „ комфора“ и разноликих могућности градског начина живота. Њихови будући избори биће условљени различитим факторима, међу којима се на првом месту налазе мере економске, социјалне и културне политике које ће држава спроводити у односу на аграр, али и у односу на припаднике ове узрасне групације, без обзира на место њиховог живљења.

Aleksandra Pavićević

Contemporary Rural Youth Life in the Village Dubona Near Mladenovac

The life of contemporary rural youths in the village of Dubona near Mladenovac represents an operational model and example of the changes on the particular and global levels that took place in the 2nd half of the 20th century, especially in its last decade. This paper will present a part of the results of the research done in the village.

Transformation of the traditional social concept, and the change of children' status within a family (as one of the most prominent features of the epoch) is also evident in this local, still relatively isolated community. Life, attitudes and understandings of the adolescents, but also the accounts of some older informants in the village, are presented as accounts through discussion on some basic questions: relationship between parents and offspring, socialization and education of the youths, visions and expectations of the future, ideal and real patterns of emotional coming of age, the problems of gender-age asymmetry of the marriage market, freedom of movement, speech and choices, possibilities and ways of meeting others, fun, leisure time and value system related to sexual moral.

Key words:

contemporary village,
status of children,
youths, possibilities,
models, values

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(497.11)(082)
316.7(497.11)(082)

КУЛТУРА у трансформацији / главни и одговорни уредник Драгана Радојичић ; [превод Јелена Чворовић]. - Београд : Етнографски институт САНУ, 2007 (Београд : Академска издања). - 235 стр. ; 24 см. - (Зборник / Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, ISSN 0351-1499 ; 23)

На спор. насл. стр.: Culture in Transformation. - Упоредо срп. текст и енгл. превод. - "Радови у овом Зборнику резултат су рада на пројектима: Савремена сеоска и градска култура - путеви трансформације, Традиционална култура Срба - системи представа, обреда и социјалних институција, Србија између традиционализма и модернизације - етнологска и антрополошка проучавања културних процеса, Антрополошко испитивање комуникације у савременој Србији и Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори" --> полеђина насл. листа. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад.

ISBN 978-86-7587-042-5

1. Радојичић Драгана

а) Етнологија – Србија – Зборници

б) Културна антропологија – Србија – Зборници

COBISS.SR-ID 141819148